

hükümdar olduğu ve Erdeşir'in yaklaşık 242 yılı Şubatında öldüğü anlaşılmaktadır (Elr., II, 374).

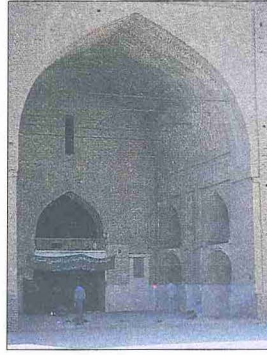
Erdeşir hakkında kaleme alınan millî ve hamâsî duygularla yüklü *Kârnâme-i Erdeşir-i Bâbekân* adlı mensur destan günümüze ulaşmıştır. Erdeşir ve halefleriyle ilgili olayları esas almakla birlikte tarihî nitelikten çok destan özelliği taşıyan eser Sâsânîler'in son döneminde (VI. yüzyıl) telif edilmiştir. İran destan edebiyatında önemli bir yeri olan *Kâr-nâme-i Erdeşir-i Bâbekân*, Firdevsî'nin *Şâhnâme*'sinin Erdeşir ve diğer Sâsânî padişahları hakkındaki bölümünün hemen hemen tamamına kaynak teşkil etmiştir. Böylece *Şâhnâme* kahramanları arasına da giren Erdeşir özellikle Fars edebiyatının tarihî-efsanevî şahıslar kadrosunda yerini almıştır. Pehlevîce yazılan ve birkaç defa orijinal metniyle basılan eser (Tahran 1309 hş., 1317 hş., 1332 hş.) ayrıca Mahmûd Cevâd Meşkûr'un Farsça (Tahran 1329 hş.), T. Nöldeke'nin Almanca (Göttingen 1879) ve Dârâb Des-tûr Peshatan Sancana'nın İngilizce ve Gucerâtî tercümesiyle (Bombay 1896) birlikte yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Geschichte des Artaschir-i Pâpakân (trc. Th. Nöldeke), Leiden 1879, s. 22-69; Th. Nöldeke, *Geschichte der Perser und Araber zur Zeit der Sassaniden aus der Arabischen Chronik des Tabari*, Leiden 1879, bk. Fihrist; Browne, *LHP*, I, 137-153; A. Christensen, *L'Iran sous les Sassanides*, Copenhagen 1936, bk. Fihrist; *Ferheng-i Fârsî*, VI, 1507-1508; Zebîhullah Safâ, *Hamâse Serây-i der Îrân*, Tahran 1352 hş., s. 131-137; A. A. Grantovsky, *Târîh-i Îrân ez Zamân-ı Bâstân tâ İmrûz* (trc. Keyhusrev-i Kişâverzî), Tahran 1359 hş., s. 156-159; G. Gnoli, *Zoroaster's Time and Homeland*, Napoli 1980, s. 221 vd.; Mosig-Walburg, *Die Frühen Sasanidischen Könige als Vertreter und Förderer der zarathustrischen Religion*, Frankfurt 1982, s. 25 vd.; D. Shepherd, "Sasanian Art. Rock Reliefs and Sculpture", *CHIr.*, III/2 (1983), s. 1077-1112; *DMF*, I, 90; Dihhudâ, *Luğatnâme*, III, 1707-1716; J. Wiesehöfer — H. Luschey, "Ardaşir I", *Elr.*, II, 371-380.

TAHSİN YAZICI

Erdistan
Cuma Camii'nin
güney
eyvanı -
İran

halaları gösteren caminin bulunduğu kesimde önceleri bir Sâsânî âteskedesinin, daha sonra da Abbâsî devrine ait bir caminin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Caminin ana ibadet mekânını meydana getiren esas mescid kısmı X. yüzyılda yapılmış kubbeli bir bina idi. Fakat Selçuklu mimarisinde gerçekleştirdiği önemli değişikliklerle çığır açan Zewâre Cuma Camii'nin 1135-1136 tarihinde inşa edilmesi üzerine, Erdistan'ın 15 km. uzağında ortaya konan bu dört eyvanlı plana göre yeniden yapılmıştır. Eski Gazneli cami planı ile medrese, kervansaray ve ribâtlarda rastlanan dört eyvanlı plan tipini bir araya getiren bu yeni plan Selçuklu muhitinde büyük bir beğeni görmüştür.

Erdistan Cuma Camii'nin, içinde bulunan kitâbelerden dört eyvanlı şeklini 1158-1160 tarihleri arasında aldığı ve bu çalışmaların Ebû Tâhir b. Gâî b. Ahmed adlı bir kişi tarafından üstat (mimar) Mahmud İsfahânî'ye yaptırıldığı öğrenilmektedir. Yine mevcut kitâbelerden anlaşıldığına göre caminin kuzey eyvanında Safevî Hükümdarı I. Tahmasb devrinde önemli bir tamiratla bazı değişiklikler yapılmıştır (1539).

Bina geleneksel dört eyvanlı cami planına tam anlamıyla uygun inşa edilmiş olup ortadaki kareye yakın dikdörtgen avlunun etrafında yer alan eyvanlarla bunların aralarında bulunan daha küçük mekânlardan ve ana ibadet mahallinden

meydana gelmektedir. Derin ve yüksek kible eyvanından girilen ve kare planlı olan ana ibadet mekânı, içeriden köşelerdeki üç dilimli tromplarla geçilen 7,45 m. çapında bir yarım küre kubbeye, dışarıdan ise sekizgen bir kasnak üzerinde bu kısmın önemini gösterecek şekilde yükselen bir sivri kubbeye örtülüdür. Bu kısımdan, pâyelerle taşınan ve aynı zamanda kubbeyi de destekleyen kemelerin altındaki birer açıklıktan ibadet mekânının yan kanatlarına geçilmektedir. Avlunun etrafındaki iki katlı yan kısımların ortalarında bulunan ve onların iki misli yüksekliğinde olan eyvanlar ihtişamlı bir görünüme sahiptir. Bu eyvanlardan kuzeydeki Suffe-i Safâ, batıdaki Suffe-i İmam Hasan ve doğudaki Suffe-i Emîr Cümle adlarıyla anılmaktadır.

Önemli kısmı ana ibadet mekânında ve kible eyvanını örten tonoz üzerinde korunmuş bulunan orijinal süslemeler XII. yüzyıl Selçuklu anlayışına uygun özellikler göstermektedir. Süslemelerin esasını oluşturan stukolar, değişik bitkisel motifler kadar çeşitli hat örnekleri de ihtiva etmektedir. Tezyinata, kible eyvanının tonozunda yarım palmet geçmeleri, kubbeli kısmın içinde ise bitkisel motifler arasında yer alan küfî, nesih ve süslüs yazılar hâkimdir. Bu yazılar daha çok kubbenin altına gelen kısımda ve yan kanatlara açılan geçitlerin kemerlerinde bulunmaktadır. Kubbeli mekânın içinde ayrıca Selçuklu tarzı bir tuğla süslemeciliği de görülmektedir. XII. yüzyıl sanat zevkini çok güzel aksettiren mihrap daha sonra İlhanlılar devrinde tamir edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1972, s. 59-60; *Architecture of the Islamic World* (ed. G. Mitchell), London 1984, s. 252-253; N. Meshkati, *A List of the Historical Sites and Monuments*, Tahran, ts., s. 58-59; A. Godard, "Ardestân et Zeware", *Athar-e Iran*, I/2, Tahran 1936, s. 282-309; R. Hillenbrand, "Ardestân II. Monuments", *Elr.*, II, 386-387.

A. ENGİN BEKSAÇ

ERDİSTAN CUMA CAMİİ

İran'ın
Erdistan şehrinde bulunan
Selçuklu camii.

Selçuklu cami mimarisinin en önemli örneklerinden biri olup ana şeklini XII. yüzyılda almıştır. İran, Orta Asya ve Hindistan'da geleneksel bir yeri olan dört eyvanlı cami tipinin gelişmesinde önemli bir merhale teşkil eder. Değişik inşa saf-

Erdistan
Cuma Camii'nin
mihrabı ile
kubbeli
mekândaki
süslemeler

